

TRAGOVI MATERINSKE ŠKOLE JANA AMOSA KOMENSKOGA U HRVATSKOJ PREDŠKOLSKOJ PEDAGOGIJI

Elizabeta Serdar

Hrvatski školski muzej, Zagreb

SAŽETAK *Informatorijum za školu materinsku odredio je Jana Amosa Komenskoga začetnikom predškolske pedagogije. Ideje koje iznosi o odgoju u najranijem periodu, moraju se sagledavati u sklopu cjelokupnog njegova nazora na svijet. Koliko je bio cijenjen i u Hrvatskoj govore rani prijevodi njegovih djela u nakladi Hrvatskoga pedagogijsko-književnog zborna: prva knjiga u Pedagoškoj biblioteci HPKZ-a bila je Didaktika (1871.), a već 1886. u prijevodu Vjenceslava Mařika izlazi Informatorijum za školu materinsku. Tragove »materinske škole« registriramo kod mnogih koji su se bavili predškolskim odgojem, od Gojitbe i obće učbe (1867.) Stjepana Novotnyja, preko Rukovoda za zabavište (1895.) Antonije Cvijić do današnjih dana kada ga često ističu kao vrijedan izvor ideja.*

Istina je da ideje o prvom odgoju djeteta Komensky iznosi u - *Informatorijumu za školu materinsku*, ali kako niti jedno područje kojim se on bavi ne možemo proučavati zasebno, nego uvijek u zajedništvu i usporedbi sa ostalima, odnosno u sklopu cjelokupne njegove filozofije (nazora na svijet), moramo to učiniti i ovoga puta. I naravno, ne zaboraviti vrijeme i prilike u kojima je Komensky živio. Imamo li uopće razloga danas vraćati se gotovo četiristo godina unatrag?

U duhu svog vjerskog shvaćanja, Komensky želi da se čovjek odgojem priprema za život poslije smrti. On u odgoju vidi veliku moć, a naročito u samom početku kada mu daje osnovni oblik. Zakoni prirode mogu se prenijeti na čovjeka. Česti su paralelizmi između čovjeka i prirode. Čovjek Komenskoga je stablo, a važnost njegova korijena - važnost je odgoja u najranijoj dobi. Ono što se propusti učiniti u tom razdoblju, teško će biti nadoknađeno, a često je izgubljeno. Komensky je demokratičan, demokra-

* Znanstveni skup *Jan Amos Komensky u ozačju suvremene znanosti i kulture*, Zagreb, 11. lipnja 1992.

tičniji od vremena koja će doći poslije njega: obrazovanje namjenjuje svima, raz-djeljuje ga na četiri stupnja u razmacima po šest godina. Prvi je materinska škola, najavljena u *Didaktici* (1632.), a prema obećanju autora, razrađena u *Informatorijumu* ... koji je izašao 1633. u Lešnu na njemačkom jeziku. Godine 1856. pronađen je češki rukopis (čuvan u biblioteci Češkog muzeja u Pragu), koji je tiskan 1858.god. Predškolski je odgoj sastavni dio sistema odgoja i obrazovanja: on nije dodatak, dapače temeljac je cjelokupnom sustavu. Budući da je ne samo obrazložio potrebu, nego i analizirao sadržaje predškolskog odgoja, Jana Amosa Komenskoga s pravom smatramo začetnikom predškolskog odgoja.

Već pri tom stupnju odgoja i obrazovanja vidljiva je njegova težnja za sveznanjem, enciklopedizmom, pansofijom. Uzrastu školske, ali djelomično i djece iz ovog perioda, namijenio je *Orbis sensualium pictus* (1654.), prvu zornu enciklopediju (zapravo rječnik) za djecu, a zbog važnosti pobožnosti i *Mali katekizam za materinske škole*. Kako je ljudski život podijelio na sedam perioda, materinskoj školi pripast će prva dva: škola prije rođenja (»siječanj«) i škola ranog djetinjstva (»veljača«, »ožujak«). Za te tzv. »privatne škole« odgovornost snose roditelji. Prva je škola majčino krilo, prvi je učitelj majka (i dadilja), a inspektori otac i staratelji.

Informatorijum je namijenjen prvenstveno obitelji. Njegova je posebnost i u tome što ne daje upute samo za dijete već rođeno; Comenius se za njega brine zapravo od začeca. Cijeli je niz savjeta namijenjen trudnicama - od svakodnevnih molitvi, savjeta za umjerenost u jelu i piću, čuvanja od stresova do isticanja važnosti dobrog raspoloženja i elana. Posebno ističe važnost dojenja nakon poroda. Komensky nam se otkriva kao vrstan poznavatelj dječje psihe iako nije mogao znanstveno obrazložiti zakonitosti dječjeg razvitka. Ističe načelo primjerenosti, postupnosti, zornosti, individualnosti ... Brine se o intelektualnom, radnom, moralnom, estetskom, tjelesnom i zdravstvenom razvitku djeteta. Rad treba biti razuman i koristan za buduću život, ali uvijek u skladu sa željama i sklonostima djeteta.

Osobitu važnost pridaje igri i pozitivnom primjeru. U toj dobi dijete ne želi odvajati duže od majke, dijete je do svoje šeste godine u materinskoj školi koja može biti u svakom domu, ali uviđa veliku vrijednost zajedničke igre više djece. Tako će u *Sveodgoju* naznačiti buduće institucije predškolskog odgoja za djecu od 4 do 6 godina. Također ističe veliku važnost čestitosti osoba koje određujemo za učitelje. Sadržaji obrazovanja u materinskoj školi osnova su budućih nastavnih predmeta. Njegove će misli biti reformirane i prilagođavane potrebama u drugim vremenima, ali će jezgra ostati ista.

U hrvatskoj pedagogiji sredinom prošlog stoljeća simpatija prema Češkoj vidljiva je već odlaskom naših studenata u Prag. O Komenskome kod nas se piše i prije pojave *Napretka* (1859.), u književnim i općekulturnim časopisima. Pokrenuvši *Pedagošku biblioteku*, Hrvatski pedagoško-književni zbor 1871. godine kao prvu knjigu objavljuje Amosovu *Didaktiku*, a već 1886. kao osamnaestu knjigu *Knjižnice za učitelje* djelo *Informatorijum za školu materinsku* u prijevodu Vjenceslava Maříka. Posve je sigurno da su kod nas djela Komenskoga proučavana i ranije, međutim teško je dokazivati njegove utjecaje na ljude koji su se kod nas bavili teorijom pedagogije. Jedni će to i sami

isticati, npr. Antonija Cvijić /Cvijić, 1895./, drugi su, možda ne potpuno svjesno, prihvatili njegove ideje ili je ta podudarnost u stavovima posve slučajna, kao što bi mogla biti kod Novotnyja /Novotny, 1867./.

U *Gojtibi i obćoj učbi* Novotny također veliku važnost pridaje obitelji tj. majci. Daje također niz uputa trudnicama za dijete prije rođenja, brine se o dojenju, ishrani, govoru, igri djeteta. Prvo doba odgoja smatra do pet (devet) godina. Ne poziva se direktno na Komenskoga. Ali, on navodi i »pravila« koja nije mogao naslijediti od Komenskoga: »Sastav otčev u pravilu prelazi na kćeri, a majčin na sinove, pa ako je dete telom više nalik na majku, to je duhom uverglo se na otca, i obratno« /Novotny, 1867.: 73/. Komensky nije donosio takve zaključke.

Na glavnoj skupštini Učiteljskog društva za grad Zagreb i okolice 1893. godine Antonija Cvijić obrazložit će materinsku školu kao osnovu tadašnjih zabavišta. Svoj *Rukovod za zabavište* iz 1895. i sama će u predgovoru objasniti između ostaloga i kao putokaz majkama »kako da svoju djecu prikladnim radom zabave i kako da im igrom i milozvučnom narodnom pjesmom srce razvesele i oplemene« /Cvijić, 1895.: III/. Već je tu sadržano nekoliko ključnih riječi na koje nas je i Komensky upozorio: prikladan, rad, zabava, igra, narodno, pjesma, veselo, oplemeniti. Možda je čak i njezin *Ilustrovani ABC* /Cvijić, 1893./ želio biti dopuna poput *Orbisa*.

Ovisno o bogatstvu društva u kome su se našle i ideje Komenskoga bile bi reformirane. Tako je u Hrvatskoj njegova osnova predškolskog odgoja bila korištena u organizaciji rada zabavišta. Pjestovališta su zavodi koji primaju siromašnu djecu već od 14. dana pa do navršene treće godine. Ovdje je, dakle, »materinska škola« nažalost kratko trajala. Čuvališta su namijenjena radničkoj djeci od treće godine do polaska u školu. Tek su zabavišta namijenjena svim slojevima, primaju djecu iste dobi s razlikom što su djeca u njima 3-4 sata prije podne i 2-3 sata poslije podne. Četvrta vrsta ustanova su pučka zabavišta ili kombinirana (s čuvalištem). U njima djeca borave čitav dan (po Fröbelovu sistemu). Prihvaćajući djecu, zabavište je »neupućenim« majkama trebalo pomoći u pravilnom odgoju djece, ali im i omogućiti bavljenje drugim stvarima. Pritom su zagovornici smještaja djece u zabavišta (potkraj 19. st.) mislili na žensko »plاندovanje«, posvećivanje mužu ili obavljanje kućanskih poslova.

Kasnije, u našem stoljeću, u nedostatku domaće literature rado ćemo prihvaćati misli Čeha o odgoju. Tako će i *Pedagogija predškolske dobi* Marije Bartuškové biti prevedena (1964.), a upotrebljavat će je, kao priručnik, učenici naših škola za odgajatelje, odgajatelji u vrtićima, roditelji i svi koji se bave predškolskim odgojem. I pored razlika u nekim pogledima češke i hrvatske predškolske pedagogije u to doba, važnija je bila opća pedagoška vrijednost toga djela. A Marija Bartušková jedna je u nizu osoba koja je uvažavala misli Komenskoga.

Možemo priznati da oskudijevamo u literaturi koja bi cjelovito obrađivala predškolski odgoj. Istina, predškolski je odgoj nezaobilazno područje u našim pedagogijama, a suvremena istraživanja pedagogije i psihologije prate pojedina područja odgoja najmlađih. I danas taj period uključuje

dijete do 6 godina (uključujući mogućnost individualnog pomicanja gornje granice, a također i nesuglasica oko samih podjela unutar te dobi). U ovoj prilici ne bih htjela *Informatorijum za školu materinsku* detaljnije uspoređivati s nekim novijim radovima s tog područja. Sasvim je sigurno da su, i nakon mnogih znanstvenih istraživanja, mnoge tvrdnje Komenskoga potvrđene. Neka su rješenja naprosto prevladana. Možda za neka nemamo niti uvjete. Njegov sistem materinske škole nije baš jeftin. Možda je stoga i bio osnova tek zabavištu, a ne ostalim oblicima predškolskih institucija koje spominje A. Cvijić. Možda bi pokoja majka i danas poželjela porodijski dopust duži od godinu dana. U svom je djelu Komensky također svratio pozornost na problem djece siročadi te apelirao na majke da se i za njih pobrinu. (Mislimo u danima koji dolaze o tome; tko može više od hrvatske majke pružiti djetetu koje je možda u sadašnjem ratu ostalo bez roditelja.)

Ali, vjerovatno je u svemu tome važnije, kako ističe J. Piaget, što je Komensky već onda čitav niz problema uočio i stavio ih pred odgajatelja. I danas će ga jedni priznati kao izvor ili čak uzor, drugi će ga jednostavno zaboraviti. Nemojmo ipak ne odati mu počast bar ove godine. Ako u glazbi, književnosti, slikarstvu ... i danas cijenimo klasike, ako su u fizici ponosni na Einsteina, ali i na Newtona, o filozofiji da i ne govorimo, zašto bismo se u predškolskoj pedagogiji odrekli Jana Amosa Komenskoga!

Literatura:

- Banović, Aleksandar: Univerzalizam Jana Amosa Komenskog. - *Zbornik za historiju školstva i prosvjete* (Zagreb), 1964., sv. I.
 Bartušková, Marija: Pedagogija predškolske dobi. - Zagreb: Školska knjiga, 1968.
 Cvijić, Antonija: Ilustrovani ABC. - Zagreb, 1893.
 Cvijić, Antonija: Rukovođ za zabavište. - Zagreb: Hrvatski pedagogijsko-književni zbor, 1895.
 Komensky, Jan Amos: *Orbis sensualium pictus*. - Noriberæ, 1777.
 Komensky, Jan Amos: *Didaktika*. - Zagreb: HPKZ, 1871.
 Komensky, Jan Amos: *Informatorijum za školu materinsku*. - Zagreb: HPKZ, 1886.
 Malić, Josip-Mužić, Vladimir: *Pedagogija*. - Zagreb: Školska knjiga, 1981.
 Novotny, Stjepan: *Gojitba i obća učba*. - Beč, 1867.
 Vukasović, Ante: *Moralni odgoj*. - Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1977.
 Vukasović, Ante: *Radni i tehnički odgoj*. - Zagreb: Školska knjiga, 1979.

SUMMARY

TRACES OF THE MATERNAL SCHOOL OF J. A. KOMENSKY IN THE CROATIAN PRESCHOOL PEDAGOGICS

Elizabetha Serdar

The book Informatorijum za školu materinsku has defined J. A. Komensky to be the father of the pre-primary pedagogics. The notion of children being educated in their earliest stage of development should be considered within his complete tenet. Komensky was highly esteemed and the early translations of his works, edited and published by the Croatian Pedagogical Literary Assembly, prove it. His first book in the library of the C.P.L.A. was the Didactics (1871.) and then in 1886. there is another Informatorijum za školu materinsku translated by V. Z. Mařík. We can find traces of Maternal School with many people who were dealing in pre-primary education, like: Gojitba i obća učba (1867.) by Stjepan Novotny and then Rukovođ za zabavište (1895.) by Antonija Cvijić up to these days, when Comenius is frequently pointed out as a praiseworthy source of ideas.